

Драгана Миловановић,*
Докторанд,
Правни факултет, Универзитет у Нишу

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД
10.5937/zrpfno-33698

UDK: 343.1:343.21
Раd примљен: 27.08.2021.
Раd прихваћен: 02.11.2021.

ПОСТУПАК ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА ЛИЦА НЕОСНОВАНО ЛИШЕНОГ СЛОБОДЕ ИЛИ НЕОСНОВАНО ОСУЂЕНОГ

Апстракт: Закоником о кривичном поступку предвиђен је посебан поступак за остваривање права лица неосновано лишеног слободе или неосновано осуђеног. Увођење оваквог поступка у кривично законодавство Републике Србије јавља се као последица енормног броја ослобађајућих пресуда, након што је према окривљеном, у току вођења поступка, била спроведена најтежа мера обезбеђења присуства окривљеног у кривичном поступку. Такође, овај поступак се јавио као неопходан и ради спровођења обештећења осуђеног у оним ситуацијама кад је, након улагања ванредних правних лекова, дошло до преиначења правноснажне судске одлуке, те ослобађања неосновано осуђеног. У таквим ситуацијама спроводи се поступак који се састоји из две фазе које су повезане. Сходно томе, уколико оштећени своја права не оствари на основу поднетог захтева којим покреће управни поступак, стиче право на покретање судског поступка пред надлежним судом против Републике Србије као одговорног лица. Имајући у виду чињеницу да је циљ законодавца приликом прописивања овог поступка био растерећење судова масовних тужби, на тај начин што ће оштећени своја права остварити у управном поступку, циљ овог рада је указивање на начин покретања и вођења обе фазе поступка, те пропусте од стране Комисије за накнаду штете при вођењу управног поступка, што се директно коси са намером законодавца, а осим тога, иде и на штету оштећеног. Такође, неопходно је указати и на главне пропусте поступка како би се исти у будућности предупредили.

Кључне речи: неосновано осуђени, неосновано лишење слободе, накнада штете, поступак, правична накнада.

* draganaammm@gmail.com

1. Увод

Вођење кривичног поступка резултира доношењем пресуде, која доводи до ограничавања људских права и слобода уколико се након спроведеног доказног поступка утврди кривица окривљеног. Међутим, само лишење слободе окривљеног ради несметаног вођења кривичног поступка може бити основ за одговорност државе и подношење захтева за накнаду штете, уколико се кривични поступак оконча у корист окривљеног. Такође, само окончање поступка и доношење пресуде која протеклом одређеног законског времена бива снабдевена клаузулама правноснажности и извршности, не значи нужно да је иста без грешака и недостатака, те да је донета одлука исправна. До неосноване осуде може доћи из бројних разлога и различитих опструкција доказа, што државу не ослобађа одговорности да надокнади штету осуђеном лицу. Механизам заштите окривљеног односно осуђеног остварује се уз помоћ редовних, али посебно ванредних правних лекова, услед чега се омогућава остваривање материјалне и моралне репарације неосновано окривљеног односно осуђеног (Кнежевић, 2001: 199).

2. Појмовно одређење лица неосновано лишеног слободе или неосновано осуђеног

Нашироко уређивање поступка на међународном плану за остваривање права лица неосновано лишених слободе, односно неосновано осуђених, довело је до уређивања овог поступка и националним законодавством. Тако је Закоником о кривичном поступку таксативно наведено да је „неосновано лишено слободе оно лице:

- 1) које је било лишено слободе, а није дошло до покретања поступка, или је правноснажним решењем поступак обустављен или је оптужба одбијена, или је поступак правноснажно окончан одбијајућом или ослобађајућом пресудом;
- 2) које је издржавало казну затвора, а поводом захтева за понављање кривичног поступка или захтева за заштиту законитости, изречена му је казна затвора у краћем трајању од издржане казне, или је изречена кривична санкција која се не састоји у лишењу слободе, или је оглашено кривим, а ослобођено од казне;
- 3) које је било лишено слободе дуже времена него што траје кривична санкција која се састоји у лишењу слободе која му је изречена;

4) које је услед грешке или незаконитог рада органа поступка лишено слободе или је лишење слободе трајало дуже или је дуже задржано у заводу ради извршења кривичне санкције која се састоји у лишењу слободе.”¹

С друге стране, „неосновано осуђено је оно лице против кога је правноснажно изречена кривична санкција или које је оглашено кривим, а ослобођено од казне, а поводом ванредног правног лека је нови поступак правноснажно обустављен или је оптужба правноснажно одбијена или је окончан правноснажном ослобађајућом пресудом.”²

Посебно треба истаћи чињеницу да у случају стицаја, осуђени има право на накнаду штете за поједина кривична дела уколико су испуњени законски услови. Оваква законска конструкција предвиђа право неосновано осуђеног да, уколико се након спроведеног поступка установи да његова кривица не постоји за сва кривична дела у стицају на која се односи правноснажна и извршна пресуда, осуђени може да поднесе захтев за накнаду штете уз таксативно навођење за која кривична дела је дошло до неосноване осуде, те да у складу са тим сразмерно тражи накнаду штете.³

3. Основне карактеристике поступка за остваривање загарантованих права и правна регулатива

Правно регулисање поступка за остваривање права лица неосновано лишених слободе или неосновано осуђених установљено је као последица повреде основних људских права услед вођења и/или начина окончања кривичног поступка. Упркос овој чињеници и регулисању поступка превасходно одредбама кривичног законодавства, у поступку за накнаду штете доминантну улогу имају грађанскоправни елементи.

Ако говоримо о самом регулисању предметног поступка, како на унутрашњем, тако и на међународном плану, неопходно је првенствено нагласити да је Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода прописано да свако ко је био ухапшен или лишен слободе у супротности с одредбама члана 5 Конвенције има утуживо

1 Чл. 584 Законика о кривичном поступку (*“Сл. гласник РС” бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС*).

2 Чл. 585, став 1. Законика о кривичном поступку (*“Сл. гласник РС” бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС*).

3 Правни портал (2016) *Неосновано осуђени, накнада штете и став Уставног суда*. Преузето дана 01. 09. 2021. године <https://www.pravniportal.com/neosnovano-osudeni-naknada-stete-stav-ustavnog-suda/>

право на накнаду.⁴ Временом се јавила потреба за додатном заштитом људских права, како заштитом касније прописаних, тако и ефикаснијим спровођењем и заштитом постојећих права, те је усвојен, између осталог, Протокол бр. 7 уз Конвенцију, новембра 1984. године, којом приликом је чланом 3 детаљније установљено право на накнаду штете у случају погрешне осуде. Наиме, наведеним чланом се наводи да „лице које је правноснажном пресудом било осуђено због кривичног дела, након чега је дошло до укидања пресуде или до помиловања на основу чињеница које указују да је осуда била неоснована, неосновано осуђени има право на накнаду штете у складу са законом државе чији је држављанин”.⁵ Прихватање међународних стандарда којима се обезбеђује заштита права на слободу и безбедност, омогућило је заштиту пред Европским судом за људска права лицима која су неосновано лишена слободно или неосновано осуђена (Мрвић-Петровић, Петровић, 2010: 8).

Кад је у питању регулисање на унутрашњем плану, ово је питање које улази у ред основних права човека и има свој правно-политички основ у Уставу Републике Србије (Грубач, 1979: 20-21). Осим што је Уставом предвиђено право на рехабилитацију и накнаду штете у случају неосноване осуде или противправног лишења слободе, такође је истакнуто да је „законом прописано под којим условима се може поднети захтев за покретање поступка, уперен против државе”.⁶ Упркос оваквом уставном уређењу, неспорна је историјска традија националих законодавстава која указује на теоријско утемељење одговорности државе за штету (Петровић, 2001: 3-24).

Без обзира на то да ли је неоснованог лишења слободе или неосноване осуде дошло услед грешке у раду поступајућег органа, оштећени има право на накнаду штете. Наиме, институт права на накнаду штете у случају неоснованог лишења слободе или неосноване осуде установљен је у интересу државе, како би се омогућило остварење правила да нико невин не буде осуђен, што је еквивалентно са правним интересом оштећеног који држава штити. Сходно томе, постојање кривице на страни поступајућег органа не мења ни правни основ ни начин накнаде штете у конкретном случају (Марковић, 2014: 42). Држава се може ослободити

4 Чл. 5. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода са додатним протоколима бр. 4, 6, 7, 11, 12 и 13 од 1950. год., *Службени лист СЦГ – Међународни уговори* бр. 5/2005 и 7/2005.

5 Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода са додатним протоколима бр. 4, 6, 7, 11, 12 и 13 од 1950. год., *Службени лист СЦГ – Међународни уговори* бр. 5/2005 и 7/2005.

6 Чл. 35. Устава Републике Србије (*“Службени гласник РС”* бр. 98/2006).

одговорности у таксативно наведеним случајевима. Наиме, „лице које је неосновано лишено слободе нема право на накнаду штете уколико је својим недозвољеним поступцима проузроковало лишење слободе или ако је поступак обустављен услед смрти окривљеног”.⁷ С друге стране „осуђени нема право на накнаду штете ако је својим лажним признањем или на други начин намерно проузроковао своју осуду, осим ако је на то био принуђен”. Осим наведеног, постоји и један случај „ослобађања одговорности државе и у случају неоснованог лишења слободе и у случају неосноване осуде, а то је ако је до обуставе поступка или одбијања оптужбе дошло због тога што је у новом поступку оштећени као тужилац, односно приватни тужилац, одустао од гоњења, или што је оштећени одустао од предлога, а до одустанка је дошло на основу споразума са окривљеним”.⁸

У складу са наведеним, Закоником о кривичном поступку је прописано да „право на накнаду штете од државе и друга права има лице које је неосновано лишено слободе или осуђено за кривично дело”, услед чега се овај поступак сврстава у ред посебних поступака.⁹ Међутим, имајући у виду да поступак обилује грађанскоправним елементима, недвосмислено је да тужилац свој захтев за накнаду нематеријалне штете уперује према држави имајући у виду и одредбе члана 199 и 200 Закона о облигационим односима. Сходно томе, оштећени може осим подношења захтева за накнаду штете, чије усвајање и висина зависе од значаја повређеног добра и циља којем служи та накнада, да захтева и објављивање пресуде односно њене исправке.¹⁰

4. Поступак за остваривање права на накнаду штете

Након испуњења већ поменутих и ближе описаних законских услова, раније окривљени односно осуђени постаје оштећени, на основу чега стиче могућност покретања поступка за остваривање права на накнаду штете. Накнада штете се може захтевати под условом да између настале врсте, облика и висине штете и неосноване осуде или неоснованог лишења слободе постоји узрочно-последична веза, као и уколико није наступила

⁷ Чл. 584, став 2. Законика о кривичном поступку (*«Сл. гласник РС»* бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС).

⁸ Чл. 585, став 2. Законика о кривичном поступку (*«Сл. гласник РС»* бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС).

⁹ Чл. 18. Законика о кривичном поступку (*«Сл. гласник РС»* бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС).

¹⁰ Закон о облигационим односима (*“Сл. лист СФРЈ”* бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *«Сл. лист СРЈ»*, бр. 31/93, *«Сл. лист СЦГ»*, бр. 1/2003 – Уставна повеља и *«Сл. гласник РС»*, бр. 18/2020).

застарелост потраживања до дана подношења захтева (Симовић, Јовашевић, 2017: 89).

Сам поступак накнаде штете се састоји из две фазе – прва је подношење захтева за накнаду штете (управни поступак), а друга је подношење тужбе надлежном суду (судски поступак). Оно што је специфично јесте да су ове две фазе узрочно-последично повезане, односно, да би оштећени поднео тужбу, неопходно је да првенствено истакне свој захтев за добровољно испуњење обавезе од стране дужника, па тек у случају изостанка испуњења траженог се може поднети тужба (Вујаклија, 1982: 1301–1311).

Законом о кривичном поступку је предвиђено да „право на накнаду штете застарева за три године од дана правноснажности првостепене одбијајуће или ослобађајуће пресуде, односно правноснажности првостепеног решења којим је поступак обустављен или је оптужба одбијена, а ако је поводом жалбе решавао Апелациони суд – од дана пријема одлуке Апелационог суда”.¹¹

Приликом подношења предметног захтева, односно тужбе за накнаду нематеријалне штете, тужилац, као оштећени, се позива на одредбе члана 200 Закона о облигационим односима. Уколико надлежни суд утврди да је захтев оштећеног основан, обавезаће Републику Србију, као тужену страну, на исплату нематеријалне штете, „независно од захтева материјалне штете, као и у њеном одсуству, којом приликом ће посебно водити рачуна о значају повређеног добра и циљу којем служи досуђена накнада”.¹²

Врховни касациони суд је, у бројним пресудама, заузео став да се тужиоцу, ради отклањања штетних последица, досуђује правична накнада нематеријалне штете као вид сатисфакције, ради успостављања психичке и физичке равнотеже која је постојала пре штетног догађаја, а имајући у виду чињеницу да реституција није могућа. Истом приликом, Врховни касациони суд позивао се на одредбе члана 200, став 2 Закона о облигационим односима, којим је предвиђено да накнада нематеријалне штете не сме бити циљ већ средство за ублажавање претрпљене штете и да не сме погодвати тежњама које нису спојиве са њеном природом и сврхом.¹³

11 Чл. 591. Законика о кривичном поступку («Сл. гласник РС» бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС).

12 Чл. 200. Закона о облигационим односима (“Сл. лист СФРЈ” бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, «Сл. лист СРЈ», бр. 31/93, «Сл. лист СЦГ», бр. 1/2003 – Уставна повеља и «Сл. гласник РС», бр. 18/2020).

13 Одлука Врховног касационог суда, Рев 2931/2019.

4.1. Захтев за накнаду штете

Захтев за накнаду штете подноси се Министарству надлежном за послове правосуђа (у даљем тексту: Министарство) ради постизања споразума о постојању штете, о врсти и висини накнаде, при чему о захтеву одлучује Комисија за накнаду штете (у даљем тексту: Комисија). Уз захтев се неминовно подноси и пропратна документација, у виду доказа, којом се поткрепљују тврдње оштећеног. Комисија је дужна да у року од три месеца донесе одлуку и о истој обавести оштећеног. У случају ћутања управе, односно уколико Комисија у остављеном року не реши по захтеву, оштећени може покренути судски поступак, што се има тумачити као да је Комисија негативно одлучила по поднетом захтеву. Иако није јасно наглашено, може се закључити да је у том случају оштећени у обавези да надлежном суду достави доказ да је првенствено покренуо управни поступак, односно да је упутио захтев на начин како је то предвиђено, те да након протеча рока није решено по његовом захтеву. С друге стране, уколико након разматрања захтева и документације, Комисија усвоји захтев, Министарство оштећеном доставља Предлог споразума о врсти и висини накнаде штете, којом приликом оштећеном оставља рок за изјашњење о прихватању, односно неприхватању споразума.¹⁴ На овај начин оштећеном је остављена могућност одбијања потписивања споразума уколико сматра да новчани износ предложен споразумом од стране државе не представља еквивалент претрпљеној штети. У том случају, оштећени има право да се обрати надлежном суду, да приликом подношења тужбе достави и споразум, те образложење за његово одбијање, а усвајање тужбеног захтева, уз навођење других чињеница и доказа којима поткрепљује свој захтев за накнаду штете. Такође, уколико је између оштећеног и Комисије постигнута делимична сагласност путем споразума, „оштећени задржава право да делимичну накнаду оствари путем споразума, док за намирење до преосталог дела накнаде, може да поднесе тужбу надлежном суду”.¹⁵

14 Република Србија, Министарство правде, *Захтев за накнаду штете неосновано осуђених и неосновано лишених слободе*. Преузето дана 30. 07. 2021. <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/15039/zahtev-za-naknadu-stete-neosnovano-osudjenih-i-neosnovano-lisenih-slobode.php>

15 Чл. 589, став 2. Законика о кривичном поступку («Сл. гласник РС» бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС).

4.2. Статистички подаци управне фазе поводом неоснованог притвора/неоснованог лишења слободе у Републици Србији

Разматрајући податке којима располаже Комисија за накнаду штете, а који су прибављени од стране Београдског центра за људска права у Србији у периоду од 2012. године до 2017. године, можемо видети да је у наведеном периоду поднето 4.383 захтева за накнаду штете, те је на име тако поднетих захтева, а након закључених споразума, неосновано осуђеним лицима, односно лицима неосновано лишеним слободе, исплаћено укупно 83.838,00 динара, што можемо видети у Табели бр. 1.

Година	Број поднетих захтева	Број захтева које је Комисија разматрала	Број закључених споразума	Износи исплаћени по закљученим споразумима (у РСД)
2012. година	607	342	51	6.424.000,00
До 1. октобра 2013. године	658	408	85	47.573.000,00
2014. година	913	208	19	1.669.000,00
До 30. јуна 2015. године	450	172	20	1.939.500,00
2016. година	940	243	61	15.485.000,00
2017. година	815	235	38	10.474.500,00
Укупно	4.383	1.608	274	83.838.000,00

Табела бр. 1

Наиме, од укупног броја поднетих захтева, Комисија је размотрила једино 1.608 захтева, док је број закључених споразума свега 274. Сходно наведеном, можемо закључити да је чак 4.109 лица своја права морало да остварује и штити пред надлежним судом. Највећи број поднетих захтева био је у 2016. години (940 захтева), те је исте године закључен и највећи број споразума – 61. Током 2013. године, Комисији је поднето чак 658 захтева, а потписано је 85 споразума. Најмањи број споразума закључен је у првој половини 2014. године – 19 споразума, од укупно поднетих 913 захтева (а разматрано је свега 208 захтева).

На основу приложених података, можемо закључити да је у периоду од 2012. године до 2017. године, несразмеран број оштећених који добију могућност за закључење споразума у односу на број поднетих захтева. Такође, имајући у виду податак колики број оштећених се одлучује на закључење споразума уколико Комисија размотри захтев, можемо закључити да оштећени често бивају незадовољни одлуком Комисије која у том случају може бити или негативна (односно негативно решен захтев) или пак може доћи до прениско одређеног износа за накнаду штете од стране Комисије, према субјективном виђењу оштећеног. Из наведених разлога, оштећени ће се често наћи у улози тужиоца пред надлежним судом, ради заштите својих основних људских права.

У периоду од 1. новембра 2013. године до 31. децембра 2017. године, на основу усвојених тужбених захтева судова у парничном поступку, оштећенима је исплаћено 593.977.496 динара, односно нешто мање од 5 милиона евра. Такође, током 2017. године, одлучујући по поднетим захтевима, надлежни судови су у парничном поступку утврдили да је, поводом 33 правноснаже пресуде, број дана неоснованог лишења слободе 8.732, а укупан новчани износ досуђен по наведеним пресудама је 40.631.000 динара (Београдски центар за људска права, 2017: 88-89).

С друге стране, имајући у виду новије податке, који су добијени директно од Министарства правде, од стране овлашћеног лица за поступање по захтеву за приступ информацијама од јавног значаја, а у сврху детаљније обраде овог рада, приказ за период од 2018. године до 2020. године можемо видети у Табели бр. 2.

Година	Број поднетих захтева	Број захтева које је Комисија разматрала	Број закључених споразума	Износи исплаћени по закљученим споразумима (у РСД)
2018. година	798	257	69	14.466.000,00
2019. година	767	208	51	8.939.948,26
2020. година	739	133	43	7.791.500,00
Укупно	2.304	598	163	31.197.448,26

Табела бр. 2

Имајући у виду податке дате у Табели бр. 2, можемо закључити да је незнатна разлика у броју поднетих захтева током сваке године појединачно, те да и даље постоји несразмера у броју захтева о којима је Комисија одлучивала. Наиме, током 2018. године, број поднетих захтева био је 798, а Комисија је разматрала 257, од којих се 69 окончало потписивањем споразума са оштећеним. У 2020. години поднето је нешто мање захтева, односно 739, док је Комисија разматрала свега 133 захтева, а број закључених споразума је 43. Такође, током 2019. године, потписан је 51 споразум, након 257 разматраних захтева, од 767 укупно поднетих.

Битни подаци односе се и на висину износа који је исплаћен из буџета Републике Србије оштећеним лицима. Можемо јасно видети да је у првој години, односно 2018. године, исплаћено чак 14.466.000,00 динара, што је скоро дупло више у односу на сваку наредну годину која је следила. Тај износ драстично опада 2019. године, кад је исплаћено 8.939.948,26 динара на основу постигнутих споразума са оштећенима, док тај износ пада даље и током 2020. године, кад је исплаћено 7.791.500,00 динара. Међутим, овакви подаци не смеју заваравати. Дубљом анализом можемо закључити да се исплаћени износи нису смањивали, већ да је једино број како разматраних захтева, тако и успешно окончаних споразумом опадао сваке надолазеће године, те је аналогно томе буџет Републике Србије био мање утрошен у ове сврхе. Такође, не сме се занемарити чињеница да ни током година није отклоњен недостатак на који се указивало – на несразмеру у броју захтева који подлежу разматрању у односу на број поднетих захтева.

Београдски центар за људска права вршио је анализу броја покренутих парничних поступака пред надлежним судом против Републике Србије који се нису претходно решили пред Комисијом, а поводом накнаде штете на име неоснованог притвора, односно неоснованих осуда оштећених. Наиме, подаци обухватају период од 1. новембра 2013. године до 31. децембра 2017. године. На основу пружених података од стране Државног правобранилаштва, утврђено је да је за наведени период држава на име накнаде штете исплатила износ од нешто мање од 5 милиона евра (односно 593.977.496,00 динара). Такође, током 2017. године, 33 пресуде којима је тужбени захтев био усвојен, те утврђена обавеза државе за исплатом одређеног новчаног износа на име накнаде нематеријалне штете због неоснованог лишења слободе, снабдевене су клаузулама правноснажности и извршности. Према овим пресудама, број дана неоснованог лишења слободе износио је 8.732, а укупна новчана обавеза државе према оштећенима била је 40.631.000,00 динара (Београдски центар за људска права, 2017: 89).

С друге стране, на основу поднетог Захтева за приступ информацијама од јавног значаја, Државно правобранилаштво Републике Србије, са седиштем у Београду, доставило је свој одговор, дана 26. јула 2021. године. На основу електронске евиденције којом располажу, прибављени су подаци за период од 1. јануара 2018. године закључно са 31. децембром 2020. године, те се наводи следеће:

- за период од 1. јануара 2018. године до 31. децембра 2018. године, донето је укупно 65 пресуда пред надлежним судом, којима се усваја тужбени захтев за накнаду нематеријалне штете због неоснованог лишења слободе оштећеног против државе. Број дана неоснованог лишења слободе, према наведеним пресудама, износи 10.500 дана, док је укупан новчани износ досуђен наведеним пресудама 38.508.220,00 динара.
- за период од 1. јануара 2019. године до 31. децембра 2019. године, донето је укупно 96 пресуда пред надлежним судом којима се усваја тужбени захтев за накнаду нематеријалне штете због неоснованог лишења слободе оштећеног против државе. Број дана неоснованог лишења слободе, према наведеним пресудама, износи 10.215 дана, док је укупан новчани износ досуђен наведеним пресудама 70.708.714,00 динара.
- за период од 1. јануара 2020. године до 31. децембра 2020. године, донето је укупно 98 пресуда пред надлежним судом којима се усваја тужбени захтев за накнаду нематеријалне штете због неоснованог лишења слободе оштећеног против државе. Број дана неоснованог лишења слободе, према наведеним пресудама, износи 18.894 дана, док је укупан новчани износ досуђен наведеним пресудама 93.786.860,50 динара.

Имајући у виду пружене податке, можемо закључити да је за период од три године исплаћено укупно 203.0003.794,50 динара, а на основу укупног броја дана проведених у притвору – 36.609 дана, што је утврђено на основу 259 правноснажних пресуда. Овакви подаци се односе једино на Државно правобранилаштво у Београду, сходно томе да не постоји јединствена електронска база података на нивоу целог Државног правобранилаштва (седишта и одељења).

4.3. Тужба за накнаду штете

Уколико не дође до усвајања захтева од стране Комисије, те потписивања споразума, као и уколико Комисија не одлучи у остављеном року по

поднетом захтеву, оштећени има право да поднесе тужбу за накнаду штете надлежном суду против Републике Србије.

Приликом подношења тужбе, тужилац, као оштећени, у обавези је да надлежни суд, пре свега, обавести у ком периоду је поднео захтев за накнаду штете ради вансудског решења спора и добровољног измирења обавезе од стране државе, те како је тај поступак пред Министарством окончан. У складу са наводима из тужбе, тужилац је у обавези да достави доказе у прилог својим тврдњама (нпр. прослеђен захтев са потврдом о датуму слања, документацију приложују уз захтев, негативну одлуку Комисије по захтеву и слично). Наиме, документација која је приложена првенствено уз захтев, сада постаје и саставни део тужбе, којом приликом суд, узимајући у обзир све околности случаја, доноси одлуку у првом степену.

Уколико тужилац не буде задовољан исходом првостепеног поступка, он има на располагању све редовне и ванредне правне лекове ради доношења потенцијално другачије одлуке од стране суда вишег степена. Такође, у случају негативне одлуке националних судова, након што исцрпи сва домаћа правна средства, тужилац може поднети представку Европском суду за људска права, позивајући се на повреду члана 5, став. 5 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, као и члана 3 Протокола бр. 7 уз Конвенцију.¹⁶

4.4. Аналитички и критички осврт

На основу изнетих података, приказаних у овом раду, изводи се закључак о неадекватном вансудском решавању предмета од стране Комисије за накнаду штете, сходно броју поднетих захтева. Наиме, уколико упоредимо податке поднетих захтева са бројем решених предмета пред Комисијом, евидентна су два проблема: први је често пасивно држање Комисије, односно непоступање по захтеву, док је други незадовољство оштећених предложеном висином новчаног износа на име накнаде штете. Оваквим поступањем Комисије, ниподаштава се циљ законодавца, да се без покретања парничног поступка реши питање накнаде штете у сваком конкретном случају, услед чега би се растеретили надлежни судови масовних тужби.

Осим непоступања по захтеву (или непоступања у законом предвиђеном року, услед чега оштећени бива приморан да поднесе тужбу надлежном

¹⁶ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода са додатним протоколима бр. 4, 6, 7, 11, 12 и 13 од 1950. год., *Службени лист СЦГ – Међународни уговори* бр. 5/2005 и 7/2005.

суду), у пракси је чест проблем одређивања висине накнаде штете која се треба досудити оштећеном. Наиме, имајући у виду одредбе члана 200 Закона о облигационим односима, неспорно је да се у сваком конкретном случају треба одредити висина накнаде штете (што од стране Комисије, што од стране поступајућег суда) имајући у виду све чињенице случаја,¹⁷ што уједно значи да не постоји фиксно одређен износ од стране државе који се исплаћује по сваком започетом дану проведену неосновано у притворским, односно затворским јединицама. Овакав закључак потврђен је пресудом Европског суда за људска права *Vasilevskiy and Bogdanov v. Russia*, где је утврђено да је први апликант био лишен слободе у трајању од годину и по дана, док је други апликант неосновано осуђен на казну затвора у трајању од 4 месеца. Разматрајући чињенице случаја, Европски суд је утврдио да је држава повредила Конвенцију, сходно чињеници да је одлука националних органа била да оштећенима припада ниско одређен износ на име накнаде штете, свега 2,70 евра и 7 евра по дану, што никако не може бити еквивалент претрпљеној штети, те је утврђено да је држава у обавези да оштећенима плати по 5000 евра на име накнаде штете због неоснованог лишења слободе, односно неосноване осуде. Осим тога, Европски суд је истакао да право на накнаду штете мора да представља уједно и накнаду за сваку невољу, анксиозност и фрустрацију које је особа могла претрпети услед кршења члана 5, став 5 Конвенције, да се износ накнаде одређује за сваки предмет појединачно, сходно чињеницама датог случаја, те да је ниско одређење висине накнаде претрпљене штете од стране државе недопустиво.¹⁸

Још један од недостатака предметног поступка за остваривање права на накнаду штете јесте да је покретање и вођење парничног поступка, те извођење доказа, пропраћено спорашћу, те да оштећени, како би као тужилац доказао своје наводе, мора да сноси одређене трошкове, попут трошкова плаћања судских такси, плаћања предујма ради потенцијалног одређивања вештачења и сл (Марковић, 2016).

Имајући у виду све напред наведено, можемо закључити да је неопходно адекватно поступање од стране Комисије, и то на тај начин што ће се о поднетим захтевима, пре свега, благовремено одлучивати, у законом прописаном року. Осим тога, неопходно је разматрање свих чињеница случаја пре доношења одлуке у управном поступку, на који начин би се исправно одредила висина износа која припада оштећеном на име накнаде штете, у сваком конкретном случају. На самом крају, али не и мање

17 Одлука Врховног касационог суда, Рев 52/2017. *Case 9647/02 Shilyayev v. Russia*, [2006] ECHR, § 21.

18 *Case 52241/14 74222/14 Vasilevskiy and Bogdanov v. Russia* [2018] ECHR, §17–26.

битно, неопходно је одређивање посебног механизма функционисања судских поступака у предметима који проистекну због неосноване осуде и неоснованог лишења слободе, како би се решавање предмета спровело у разумном року, без одуговлачења и без непотребних трошкова које првенствено мора предујмити оштећени.

5. Поступак за остваривање права на морално задовољење

Поступак за остваривање права на морално задовољене „може покренути оштећени, као тужилац, под истим условима који се односе на неосуђивано лице, као и кад је поводом ванредног правног лека измењена правна квалификација кривичног дела, ако је услед правне квалификације у ранијој пресуди био теже повређен углед осуђеног; након смрти осуђеног лица, поступак може покренути лице са којим је осуђени живео у брачној или ванбрачној заједници живота, деца, родитељи, браћа и сестре”.¹⁹

Могуће су две ситуације. „Ако је случај на који се односи неосновано лишење слободе или неоснована осуда неког лица приказиван преко средстава јавног информисања и тиме био повређен углед тог лица, суд ће на његов захтев, објавити у средству јавног информисања саопштење о одлуци из које произилази неоснованост лишења слободе, односно неоснованост осуде”.²⁰ Реч је о тзв. моралној рехабилитацији. У супротном, што представља другу ситуацију, „овакво саопштење ће се, на захтев тог лица, доставити државном и другом органу, предузећу и другом правном или физичком лицу код кога је лице неосновано лишено слободе или неосновано осуђено у радном односу”.²¹ Закоником о кривичном поступку је предвиђено да „се овај поступак може покренути, иако није поднет захтев за накнаду штете”.²²

„Захтев за остваривање права на морално задовољење подноси се у року од шест месеци суду који је у кривичном поступку судио у првом степену, док о самом захтеву одлучује веће”.²³

19 Чл. 592. Законика о кривичном поступку («Сл. гласник РС» бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС).

20 Чл. 592, став 1. Законика о кривичном поступку («Сл. гласник РС» бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС).

21 Чл. 592, став 2. Законика о кривичном поступку («Сл. гласник РС» бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС).

22 Чл. 592, став 4. Законика о кривичном поступку («Сл. гласник РС» бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС).

23 Чл. 593. Законика о кривичном поступку («Сл. гласник РС» бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС).

6. Поступак за остваривање права на признање радног стажа или стажа осигурања

Законик о кривичном поступку предвиђа да „лице којем је због неоснованог лишења слободе или неосноване осуде престао радни однос или својство осигураника социјалног осигурања, признаје се радни стаж, односно стаж осигурања као да је остао на раду, за време за које је због неоснованог лишења слободе или неосноване осуде стаж изгубило, те да се у стаж урачунава и време незапослености до које је дошло због неоснованог лишења слободе или неосноване осуде, а која није настала кривицом тог лица”.²⁴

У случају непоштовања законских одредби приликом вршења урачунавања стажа, оштећени има „право на подношење тужбе против органа или организације која оспорава признати стаж и против Републике Србије, при чему ће се исплатити из буџетских средстава прописани допринос за време за које је стаж признат, на захтев органа, односно организације код које се право на радни стаж, односно стаж осигурања остварује”.²⁵

Околност да је тужилац ослобођен од оптужбе зато што није доказано да је извршио кривично дело које му је оптужницом стављено на терет, не даје му право на накнаду материјалне штете – изгубљене зараде због престанка радног односа, по основу незаконитог и неправилног поступања јавног тужилаштва које је без доказа покренуло кривични поступак. Овакво тумачење се може применити једино у случајевима кад је надлежно јавно тужилаштво покренуло кривични поступак за кривично дело које се гони по службеној дужности у складу са овлашћењем и обавезом предвиђеном у тада важећем Закону о кривичном поступку.²⁶

7. Закључак

Циљ вођења кривичног поступка јесте извођење доказа ради утврђивања и доношења одлуке да ли је окривљени крив за кривично дело које му се ставља на терет. Међутим, сама сумња у извршење кривичног дела може довести до одређивања притвора из законом предвиђених разлога, а самим тим и до доношења осуђујуће пресуде. Ово не значи уједно да су такве одлуке биле оправдане. Осуђујућа пресуда се може побијати редовним, а изузетно и ванредним правним лековима – у случају да се иста

²⁴ Чл. 595. Законика о кривичном поступку (*«Сл. гласник РС» бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС*).

²⁵ Чл. 595, став 3. и 4. Законика о кривичном поступку (*«Сл. гласник РС» бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 и 27/2021 – одлука УС*).

²⁶ Одлука Врховног касационог суда, Рев 395/2017.

побија након правноснажности, што у сваком случају може резултирати њеним преиначењем. Такође, доношење ослобађајуће пресуде, а након спроведеног притвора, рађа обавезу на страни државе за накнаду штете оштећеном.

У таквим случајевима, лице неосновано лишено слободе, односно неосновано осуђено, може захтевати на основу закона поновно успостављање нарушених права. Из тог разлога, прописан је и детаљно уређен поступак који се покреће првенствено подношењем захтева Комисији, те надлежном суду, у законом предвиђеном року. Да би права оштећеног била остварена, неопходно је да Комисија у законом предвиђеном року доноси одлуке, те да накнаду штете одређује имајући у виду све околности случаја, односно да сама висина одређене накнаде заиста одговара претрпљеној штети. У супротном, заштита права се мора захтевати пред надлежним судом.

Сврха прописивања посебног поступка од стране законодавца јесте, свакако, успостављање онаквог стања какво би постојало да оштећени није у прошлости неосновано лишен слободе, односно неосновано осуђен. Како се, по природи ствари, не може увек извршити реституција, неопходно је да држава измири своју облигациону обавезу накнадом материјалне и/или нематеријалне штете на основу споразума, односно правноснажне судске пресуде која ће бити еквивалентна штети коју је претрпео оштећени.

Литература и извори

Београдски центар за људска права (2017) *Људска права у Србији 2017, Право, пракса и међународни стандарди људских права*. Београд: Београдски центар за људска права.

Вујаклија, Д. (1982). Накнада штете причињене неоправданом осудом и неоснованим лишењем слободе. *Правни живот* (12). 1301–1311.

Грубач, М. (1979). *Накнада штете за неоправдану осуду и неосновано лишење слободе*. Београд: Савремена администрација.

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода са додатним протоколима бр. 4, 6, 7, 11, 12 и 13 од 1950. год., *Службени лист СЦГ – Међународни уговори* бр. 5/2005 и 7/2005.

Закон о облигационим односима. *Службени лист СФРЈ*. Бр. 29.78. 39.85. 45.89 – одлука УСЈ 57.89. *Службени лист СРЈ*. Бр. 31.93. *Службени лист СЦГ*. Бр. 1.2003 – Уставна повеља. *Службени гласник РС*. Бр. 18.2020.

Законик о кривичном поступку. *Службени гласник РС*. Бр. 72.2011. 101.2011. 121.2012. 32.2013. 45.2013. 55.2014. 35.2019. 27.2021 – одлука УС.

Кнежевић, С. (2001). Отклањање штетних последица неосноване осуде и неоснованог лишења слободе у сфери радних односа и социјалног осигурања. *Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 40–41*. 198-213.

Марковић, М. (2014). Основ одговорности за штету због неоснованог лишења слободе и неосноване осуде. *Право – теорија и пракса, вол. 31, бр. 1–3*. 40-52.

Марковић, М. (2016). *Грађанскоправна одговорност за штету због неоснованог лишења слободе и неосноване осуде*. Преузето 07. 10. 2021. <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/58656/Disertacija3869.pdf>.

Мрвић-Петровић, Н., Петровић, З. (2010). Накнада штете због неоснованог лишења слободе или неосноване осуде у страним законодавствима. *Страни правни живот, 54(3)*. 7-32.

Одлука Врховног касационог суда, Рев 52/2017.

Одлука Врховног касационог суда, Рев 395/2017.

Одлука Врховног касационог суда, Рев 2931/2019.

Петровић, З. (2001). Накнада штете за неоправдану осуду и неосновано лишење слободе. *Право – теорија и пракса 18 (4)*. 3–24.

Правни портал (2016). *Неосновано осуђени, накнада штете и став Уставног суда*. Преузето 01. 09. 2021. године <https://www.pravniportal.com/neosnovano-osudeni-naknada-stete-stav-ustavnog-suda/>

Република Србија, Министарство правде, *Захтев за накнаду штете неосновано осуђених и неосновано лишених слободе*. Преузето 30. 07. 2021. <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/15039/zahtev-za-naknadu-stete-neosnovano-osudjenih-i-neosnovano-lisenih-slobode.php>

Симовић, М, Јовашевић, Д. (2017). Заштита права неосновано осуђеног лица и лица неосновано лишеног слободе у кривичном и прекршајном праву Републике Србије. *Српска правна мисао вол. 1. бр. 50*. 81-102.

Устав Републике Србије. *Службени гласник РС*. Бр. 98.2006.

Case 52241/14, 74222/14 *Vasilevskiy and Bogdanov v. Russia* [2018] ECHR.

Case 9647/02 *Shilyayev v. Russia*, [2006] ECHR.

Dragana Milovanović,
PhD Student,
Faculty of Law, University of Niš

**PROCEDURE FOR EXERCISING THE RIGHTS OF A PERSON WRONGFULLY
DEPRIVED OF LIBERTY OR WRONGFULLY CONVICTED**

Summary

The Criminal Procedure Code of the Republic of Serbia provides special proceedings for exercising the rights of a person wrongfully deprived of liberty or wrongfully convicted (Chapter 25, Articles 583-595 CPC). The introduction of such proceedings in the Serbian criminal legislation is a consequence of an enormous number of acquittals, particularly in cases where the defendant has been subjected to the most serious security measure aimed at ensuring presence of the accused person in criminal procedure. These proceedings appeared to be necessary for the purpose of exercising the wrongfully detained or convicted person's right to compensation for damage. In particular, it refers to situations where the final court decision was reversed and the person was acquitted after lodging an appeal for extraordinary legal remedies. In such circumstances, the procedure includes two interconnected stages: initiating an administrative proceeding and initiating court proceedings. Thus, if the injured party does not exercise the envisaged rights on the basis of the submitted request for initiating the administrative procedure, he/she is entitled to initiate court proceeding before the competent court against the Republic of Serbia as a responsible party. By introducing the possibility of exercising the injured party's rights in administrative proceedings, the legislator's primary goal when prescribing this procedure was to ease the courts' workload in handling collective lawsuits. In that context, the aim of this paper is to describe the process of initiating and conducting both phases of these proceedings, and to point out to some omissions in the work of the Damage Compensation Commission in the course of administrative proceedings, which are detrimental to the injured party and directly contrary to the legislator's intention. For the purpose of precluding future omissions, the author draws attention to the main drawbacks of the entire procedure.

Keywords: *wrongfully convicted, wrongfully detained, damage compensation claim, procedure, fair compensation.*